

داستان‌های شفاهی مازندران

(جلد پنجم)

اسطوره و جن ، قصه ، لطیفه

نادعلی فلاح

سرشناسه	فلاح، نادعلی، ۱۳۴۷ -
عنوان و نام پدیدآور	داستانهای شفاهی مازندران/نادعلی فلاح.
مشخصات نشر	آمل: وارث وا، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	ج. ۵.
شابک	دوره: 978-600-7662-96-0-0؛ ج. ۱: 978-600-7662-95-3-3؛ ج. ۲: 978-600-7662-97-7-7؛ ج. ۳: 978-600-7662-98-4-4؛ ج. ۴: 978-600-7662-99-1-1؛ ج. ۵: 978-600-7662-64-9-9
وضعیت فهرست نویسی	فیپا:
مندرجات	ج. ۱. افسانه‌های عاشقانه، حکایت. ج. ۲. افسانه‌های سحرآمیز. - ج. ۳. افسانه‌های واقع‌گرا. ج. ۴. افسانه‌های طنزآمیز تمثیلی. ج. ۵. اسطوره و جن، قصه، لطیفه. افسانه‌ها و قصه‌های مازندرانی
موضوع	
موضوع	Legends -- Iran -- Mazandaran :
رده بندی کنگره	PIR ۱۳۹۶۸۴۵۵/ف۸۵۲
رده بندی دیویی	۲۰۹۵۵۲۲/۳۹۸:
شماره کتابشناسی	۴۶۸۱۰۰۳

داستان‌های شفاهی مازندرانی (جلد پنجم)

(اسطوره و جن، قصه، لطیفه)

نادعلی فلاح

طراح جلد: زینب عمار

صفحه آرای: پارت نگار، آمل

چاپ نخست: ۱۳۹۶ - شمارگان: ۱۰۰ نسخه

بها: ۲۰۰۰۰ تومان

حق چاپ برای مولف محفوظ است

انتشارات وارث وا

نشانی: آمل / خ نور / ده‌متری اول / ک خطیبی / طبقه فوقانی پاساژ ثانی

آدرس الکترونیکی: vareshva28@yahoo.com

۰۱۱۴۴۲۶۸۷۰۹ - ۰۹۱۱ ۱۲۷ ۶۶۱۰ - دورنگار: ۰۱۱۴۴۲۶۸۷۰۹

فهرست اسطوره‌ها و جن‌ها

شماره	نام اسطوره و جن	صفحه	کد جهانی
	سخنی با خوانندگان	۱	
	فصل اول: اسطوره و جن	۶	
۱	داوود پیغمبر	۷	
۲	کاپه، شیرکلا	۸	
۳	دب محرم بود	۱۰	
۴	رستم	۱۱	
۵	رستم رچو	۱۴	
۶	سیاوخش	۱۵	
۷	شاهنامه	۱۷	
۸	ضحاک (روایت اول)	۲۵	
۹	کاوه آهنگر (روایت دوم)	۲۶	
۱۰	فرنگیس و باقرشاه	۲۸	
۱۱	قوز بالا قوز	۳۰	۵۰۳
۱۲	کاوه آهنگر و زن سید	۳۱	
۱۳	گرباز مال	۳۴	
۱۴	بری عاشق	۳۵	
۱۵	جن (۱)	۳۶	
۱۶	جن (۲)	۳۸	
۱۷	جن (۳)	۳۹	
۱۸	جن (۴)	۴۲	
۱۹	جن (۵)	۴۳	
۲۰	جن (۶)	۴۴	

۴۵	جن (۷)	۲۱
۴۹	جن (۸)	۲۲
۵۱	جن (۹)	۲۳
۵۲	جن (۱۰)	۲۴
۵۳	جن (۱۱) (روایت اول)	۲۵
۵۴	جن و قابله (روایت دوم)	۲۶
۵۵	زن و جن (روایت سوم)	۲۷
۵۶	مردی که به عروسی جن رفت	۲۸
۵۷	مملکت رجب	۲۹

www.ketab.ir

فهرست قصه‌ها

شماره	نام قصه	صفحه	کد جهانی
	فصل دوم: قصه	۶۰	
۱	آش بی بی (خورده مار) روایت اول	۶۱	۷۷۸
۲	سفره بی بی شهربانو (آش بی بی) (روایت دوم)	۸۲	
۳	روس پادشاه (روایت سوم)	۸۶	
۴	امام ناب رقیم	۸۸	
۵	امامزاده یاران	۹۸	
۶	تعزیه خست	۹۹	
۷	چوپان یه دند	۱۰۱	
۸	حضرت زهرا (شکوه موسی)	۱۰۳	
۹	حضرت فاطمه	۱۰۸	
۱۰	حضرت موسی بن جعفر	۱۱۰	
۱۱	حضرت موسی و یک رهگذر	۱۱۱	
۱۲	حضرت نوح روایت اول	۱۱۳	
۱۳	آقا داشت خانه می ساخت... (روایت دوم)	۱۱۷	
۱۴	دخیل (آقا دار)	۱۱۹	
۱۵	دعا و نفرین حضرت علی	۱۲۰	
۱۶	دوستی با عزرائیل	۱۲۱	
۱۷	زمان پیامبر	۱۲۳	
۱۸	سرگذشت امام رضا (روایت دوم)	۱۲۵	
۱۹	طیب (روایت دوم)	۱۳۲	
۲۰	شخصی مومن و مظلوم بود....	۱۳۴	
۲۱	عبدالله خارکش	۱۳۵	

۱۳۷	علت ختنه چیست و....	۲۲
۱۳۹	قصه امام حسن(ع) و امام حسین(ع)	۲۳
۱۴۱	معجزه ی سقا نثار	۲۴
۱۴۲	موسی و چوپان	۲۵
۱۴۴	نفرین امام علی(ع)	۲۶
۱۴۵	هابیل و قابیل	۲۷
۱۴۷	یوسف رضا	۲۸
۱۴۸	یوسف و زلیخا	۲۹

www.ketab.ir

فهرست لطیفه‌ها

شماره	نام لطیفه	صفحه	کد جهانی
	فصل سوم: لطیفه	۱۵۴	
۱	آدم ساده	۱۵۵	
۲	آی شفتالو دهن من بیفتالو	۱۵۵	
۳	اگر آب ته چایی که وه نه ته گرمی پس چیه؟	۱۵۵	
۴	اساد و شاگرد	۱۵۶	
۵	امامزاد هاشم	۱۵۶	
۶	انه چس دمه که نه بقیه بوشه!	۱۵۷	
۷	اول می کنن بعد می شن	۱۵۷	
۸	بچه ملا نصرالدین	۱۵۷	
۹	پاپلی	۱۵۸	
۱۰	پول زور وده	۱۵۸	
۱۱	تربیت پدر	۱۵۸	
۱۲	ترس از مرگ	۱۵۸	
۱۳	تشکر از معلم	۱۵۸	
۱۴	جن و حمام	۱۵۹	
۱۵	جیمز بان	۱۵۹	
۱۶	چای شیرین	۱۵۹	
۱۷	خاطرات نوزادی	۱۶۰	
۱۸	خر و صاحبش	۱۶۰	
۱۹	خودکشی	۱۶۰	
۲۰	خوراک زبان	۱۶۰	

۱۶۱	خون جگر	۲۱
۱۶۱	دست شویی	۲۲
۱۶۲	دماغ	۲۳
۱۶۲	دماغ و همسایه	۲۴
۱۶۲	دندان طلا	۲۵
۱۶۲	دو تا حسود	۲۶
۱۶۳	دو تا دیوانه	۲۷
۱۶۳	دو نفر آبل	۲۸
۱۶۳	راه‌های شناخت آملی‌ها	۲۹
۱۶۳	راه‌های شناخت آملی‌ها	۳۰
۱۶۴	روز پدر	۳۱
۱۶۴	زن کارمند	۳۲
۱۶۴	زن کارمند	۳۳
۱۶۴	زنی بود هفت تا شوهر کرد...	۳۴
۱۶۵	زنی که به بازار می رفت	۳۵
۱۶۵	ساری خر کره ها کرده دم ناینه تره چیه؟	۳۶
۱۶۶	سیر ترشی	۳۷
۱۶۶	سیف الله	۳۸
۱۶۶	ششلیک	۳۹
۱۶۶	غربال	۴۰
۱۶۷	فیس هاکن	۴۱
۱۶۷	قرص اکس	۴۲
۱۶۸	کارمند دولت	۴۳
۱۶۸	کدخدای زرنگ	۴۴

۱۶۸	مادر زن رفت خونه داماد....	۴۵
۱۶۹	مزه نوشابه	۴۶
۱۶۹	ملانصرالدین	۴۷
۱۷۰	مهرم حلال، جونم آزاد	۴۸
۱۷۰	مهندس کشاورزی	۴۹
۱۷۰	نجج	۵۰
۱۷۱	نج	۵۱
۱۷۱	نج	۵۲
۱۷۱	وگ و گوشت	۵۳
۱۷۱	هلا مرد شاش زربی	۵۴
۱۷۲	همسایه‌ی حسود	۵۵
۱۷۲	همسایه‌ی حسود	۵۶
۱۷۲	هندوانه و شب یلدا	۵۷
۱۷۳	هیش نج هیش نج	۵۸
۱۷۴	یه جوون بود...	۵۹
۱۷۴	یه نفر خر اذیتش می کرد....	۶۰
۱۷۵	لطیفه‌های اس ام اسی	
۱۸۱	لطیفه‌ها به زبان مازندرانی	
۱۹۵	زبانزدها و واژگان	
۲۰۶	منابع	

سخنی با خوانندگان

مجموعه‌ی پنج جلدی پیش‌روی شما، حاصل دو دهه پژوهش و مطالعات میدانی و نظری است و تلاش شده تا بر اساس مبانی علم افسانه‌شناسی صورت بندی شود. از میان تقسیم بندی‌های محتوایی، توجه به گستره‌ی کار حاضر و نیز تمایزات موضوعی افسانه‌ها، موضوع و محتوا، مبنای دسته‌بندی قرار گرفت و به نظر می‌رسد که این گونه صورت بندی، بیشتر به کار پژوهشگران و خوانندگان حرفه‌ای می‌آید. بنابراین صورت بندی حاضر، بیشتر معطوف به کاربردهای پژوهشی است، اما این یادآوری نیز ضروری می‌نماید که با توجه به روساخت افسانه‌ها و کارکرد عام آن‌ها به مثابه‌ی ذخیره‌ی فرهنگی اقلیمی و بومی، گروه‌های مختلف علمی و علمی می‌توانند مخاطبان این مجموعه باشند و تقسیم بندی حاضر نیز به مخاطب کمک می‌کند تا افسانه‌های مورد علاقه‌اش را به آسانی بیابد.

حجم زیاد این مجموعه و نیز رویکرد انتفاعی که امروزه در بازار چاپ و نشر وجود دارد، زمینه ساز تاخیر چندساله در انتشار مجموعه شد، اما در همان سال بر آن بودم تا مجموعه به شکل علمی، صورت بندی و منتشر شود و به واسطه‌ی خواست ناشر یا طلب رضایت گروه خاصی از مخاطبان، چارچوب‌های قاعده‌مند افسانه‌شناسی نادیده گرفته نشود. تقسیم‌بندی‌های دیگری نیز در افسانه‌شناسی رایج است، اما روش حاضر، ضمن رعایت قواعد علمی، و با التفات به تعریف‌های موجود، افسانه‌های بیشتری را دربرمی‌گیرد؛ یعنی دایره‌ی شمول آن گسترده‌تر است؛ زیرا تقسیم‌بندی مبتنی بر موضوع و محتوا، نسبت به دیگر روش‌ها دقیق‌تر و منسجم‌تر است. ناگفته نگذارم که این گونه تقسیم‌بندی مثل همه‌ی رهیافت‌ها و رویکردهای

علوم انسانی، نسبی است. همچنان که در این مجموعه، به واسطه‌ی ویژگی‌های مشترک افسانه، پاره‌ای گونه‌ها با یکدیگر همپوشانی دارند. به عنوان نمونه، کرامت یا جادو هم در افسانه‌های عاشقانه جایگاه ویژه‌ای دارد و هم در افسانه‌های سحرآمیز و....

از نخستین قدم‌های جدی در گردآوری افسانه‌های مازندرانی که به اهتمام پژوهشگرانی چون سید حسن میرکاظمی و سادات اشکوری سامان یافت، تا به امروز بیش از ده مجموعه افسانه در مازندران به چاپ رسید. در غالب این آثار، عنوان افسانه محور کار قرار گرفته است و تقسیم‌بندی‌ای فرعی مبتنی بر موضوع، ساختار یا غیره به چشم نمی‌خورد. از این منظر و با نهایت احترام نسبت به پژوهشگران متقدم و پاسداشت کوشش آن‌ها در حفظ این گنجینه‌ی معنوی، مجموعه‌ی حاضر را می‌توانی است که در آن، افسانه‌های مازندرانی بر اساس موضوع و محتوی صورت بندی و تدوین شده است.

پژوهش‌های میدانی ساز و کار اصلی خود را داراست و بخصوص در گردآوری اشعار، حکایات و افسانه‌ها، گردآورنده در حقیقت رابطی میان راوی و مخاطب است. با علم به این اصل مهم، تلاش نگارنده بر این بوده تا نهایت دقت را در رعایت امانت به کار بندد و بدون ارزشداری و جرح و تعدیل‌های توجیه‌ناپذیر، گفته‌های راوی را با همان ادبیات به فارسی برگرداند. از این منظر، گردآورنده در مسند دانای کل قرار نگرفته و حتی اشتباهات راوی را به همان شکل ثبت کرده است. ساده‌تر این که نگارنده از دخالت دادن دیا کام سود در متن اصلی برحذر مانده و تنها در پانویس‌ها به توضیح یا تصحیح پاره‌ای موارد پرداخته است.

نکته‌ی قابل اشاره‌ی دیگر، معدل سنی و جنسیتی راویان این مجموعه است که گروه‌های سنی مختلف را دربرمی‌گیرد. با این که بیشتر راویان از کهن سالانند، در عین حال راویان جوان و نوجوان و میانسال زن و مرد در این مجموعه سهیم‌اند. غالب افسانه‌ها از مراجعه‌ی حضوری گردآورنده به راویان ثبت و ضبط شده است، اما معدود افسانه‌هایی در این مجموعه آمده است که مستقیماً توسط گردآورنده ضبط و ثبت نشده است بلکه به واسطه‌ی دوستان و علاقه‌مندان

ادبیات بومی به دست نگارنده رسیده است و سعی بر آن بوده تا با حداقل تغییرات به چاپ برسد. در پایان هر افسانه نیز مشخصات کامل راوی، شامل شاخصه‌های سنی، جنسیتی، سطح سواد و محل سکونت ارائه شده است.

اکنون و در زمانه‌ی انتشار این مجموعه، بسیاری از راویان پا به سن گذاشته، جهان ما را ترک گفته‌اند و برخی دیگر به واسطه‌ی مصائب کهنسالی، دیگر توانایی روایتگری ندارند، از این منظر افسانه‌هایی پیش روی شما قرار گرفته است که دیگر در حافظه و سینه‌ی هیچ روایتگری نیست.

این مجموعه در پنج جلد فراهم آمده است:

داستان‌های شفاهی مازندران (۱) (افسانه‌های سحرآمیز)

داستان‌های شفاهی مازندران (۲) (افسانه‌های عاشقانه و حکایات)

داستان‌های شفاهی مازندران (۳) (افسانه‌های واقع‌گرا)

داستان‌های شفاهی مازندران (۴) (افسانه‌های طنزآمیز و تمثیلی)

داستان‌های شفاهی مازندران (۵) (اسطوره، قصه و لطیفه)

امیدوارم این مجموعه، که حاصل کاری مداوم و تلاش بیست ساله است، قدمی در راه حفظ گنجینه‌های معنوی فرهنگ و ادب مازندران باشد و مخاطبان و پژوهشگران را به تداوم این راه برانگیزد. در پایان مایلم تا سپاس صمیمانه‌ام را نثار راویان این مجموعه کنم که بی‌همراهی آن‌ها، چنین کاری به انجام نمی‌رسید و یادی از راویان شیرین گفتار، که در گذر در میان ما نیستند، اما نام و خاطره‌ی آن‌ها همچنان با ما و داستان‌های ما خواهد ماند.

ذریله‌ی این مجموعه

اسطوره: اسطوره افسانه نیست نوعی باورداشت است. اسطوره که یکی از قدیمی‌ترین ژانرهای ادبی محسوب می‌شود، گفتارهایی و دیدگاه‌هایی که مردم در باره آفرینش و چگونگی شکل‌گیری حیات بیان می‌کنند، در حقیقت اسطوره باورداشت‌های انسان درباره آفرینش و هستی است. اسطوره‌ها تصورات فوق طبیعی انسان انعکاس یافته است

که انسان بر آن باور دارد. انسان با آرزوی نیک، رنگین، و روح پرور راجع به واقعه و حوادث زمان نیاکان و زمان خویش با اخلاص و باور نظر افکنده و نقل‌ها می‌آفریده که به مرور زمان اسطوره نام گرفت. اسطوره مثل افسانه دارای زمان و مکان نیست اما برخلاف افسانه ازلی و ابدی است و مقدس و راست است.

جن: تا به امروز پژوهشی درباره جن صورت نگرفت؛ یعنی چند مطلب یک جا درباره جن ثبت نشده است. با پژوهشگران درباره جن و اتفاقاتی که برای مردم درباره جن افتاد به بحث گفت‌وگو نشستم هنوز اسم خاصی برای که گویا علمی آن باشد پیدا نکردم. معملاً ایرانیان اتفاق نظر دارند که جن را دیدند یا این‌که دیگران دیدند و برایشان تعریف کردند. به همین دلیل نه می‌شود آن را خاطره نامید و نه نقل نه روایت و نه جز افسانه‌های سحرآمیز هر چند مانند افسانه سحرآمیز تخیل فوق‌العاده‌ای در آن دخیل است اما هرگز در هیچ یک از ژانرهای ادبی در علم افسانه‌شناسی قرار نمی‌گیرد به همین دلیل ما آن را جداگانه بعد از اسطوره قرار دادیم. امیدوارم در آینده پژوهشگران با تحقیق و جستجو نام علمی خاصی برای این نوع ادب شفاهی در نظر بگیرند.

قصه: نقادان و پژوهندگان و ادیبان تعریفی که از قصه ارائه می‌دهند آن را مترادف با افسانه می‌دانند. اما در مکتب افسانه‌شناسی پژوهشگران قصه را به شکلی از نثر عامیانه می‌دانند که با افسانه تفاوت اساسی دارد: نقل‌های بدیعی دینی شامل و کتبی که در طول تاریخ از جانب قصه‌خوانان و قصه‌گویان همچون اثری پندآموز بیان گردیده و در زندگی مردم گسترش یافته است، قصه می‌گویند. همان طور که تعریف بالا استنباط می‌شود قصه سرگذشت‌های دینی را در برمی‌گیرد دارای ویژگی‌های زیر می‌باشد:

الف: قصه را نقل می‌کنند افسانه را می‌سازند.

ب: قصه منشا دینی و اخلاقی دارد و راوی به این دلیل بیان می‌کند تا وجدان خفته را بیدار کند و آموزش دینی-اخلاقی بدهد.

پ: ساختار قصه با افسانه فرق دارد افسانه با یکی بود و یکی نبود و اصطلاحاتی از این دست شروع می شود در حالی که قصه چنین نیست.

ت: قصه واقعی به نظر می رسد اتفاقی که افتاد، راوی بر واقعی بودن آن تکیه دارد.

ج: معمولاً قصه را افراد سالخورده، بزرگسال و باتجربه نقل می کنند.

چ: قهرمانان قصه پیامبران، اولیا و نمایندگان دین مانند حضرت محمد(ص) حضرت علی(ع) به طور کلی چهارده معصوم می باشند.

ح: موضوع قصه در باره بهشت و جهنم و دوزخ و زندگی بعد از مرگ و ترساندن از عذاب قیامت است.

لطیفه: لطیفه یکی از گردهای ادب شفاهی است که کاربرد زیادی دارد و در بین ایرانیان به جُک معروف است. نوادگان زندگی با خنده دلشین بیان می کنند. به هر صورت یک طنز اجتماعی است که مسائل زندگی را با خنده تلخ بیان می کند. دکتر جعفری قنوتی ویژگی های لطیفه را این گونه برشمرده: لطیفه بر گفتگوی آدم های آن استوار است، شخصیت های لطیفه کم اند و حجم آن کم است، لطیفه فقط پایانی خنده آور دارد زیرا ایزود آن کم است، لطیفه بر یک حادثه ای معین یا ریزش یک جنبه از شخصیت مورد نظر متمرکز است و دارای حادثه ای گوناگون نیست. لطیفه های وجود در این پژوهش به شیوه های گوناگون گردآوری شده است، آن دسته از لطیفه های که راوی ضبط نموده، مشخصات کامل راوی را آورده و آن دسته که از طریق سایت ها، sms ها و تلگرام ها ثبت شده مشخصات ندارد، اما به دو بخش مازندرانی و فارسی تقسیم می شود، بهتر آن دیدم به همان صورت انتشار یابد. به همین دلیل نه ترجمه شده و نه لاتین آن نوشته شده است.

نادعلی فلاح

آمل. اسفند ۹۵